

PAPER DETAILS

TITLE: Yusuf Halaçoğlu'nun "Sürgünden Soykırma Ermeni İddiaları" ve "Tarih Gelecektir" İsimli Eserleri Bağlamında Ermeni Tehciri Meselesi

AUTHORS: Yılmaz ALTUNSOY

PAGES: 767-790

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/834983>

KİTAP İNCELEMESİ

Yusuf Halaçoğlu'nun "Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları" ve "Tarih Gelecektir" İsimli Eserleri Bağlamında Ermeni Tehciri Meselesi

Yazar: Yusuf Halaçoğlu, Babıali Kültür Yayıncılığı,
İstanbul, 2015, 159 s ISBN: 9789758486960

Yazar: Yusuf Halaçoğlu, Babıali Kültür Yayıncılığı,
İstanbul, 2007, 152 s. ISBN: 9789944118323

Gönderilme Tarihi

24.06.2019

Kabul Tarihi

11.09.2019

Özet

Ermeni meselesi uzunca bir müddettir, emperyalist devletler tarafından, Türkiye'yi dünya siyaset arenasında köşeye sıkıştırmak ve kendi siyasi emellerini gerçekleştirmelerine zemin hazırlamak için gündemde tutulmaktadır. Türkiye'yi kendi siyasi ekseninde tutmak ve çıkarları için kullanmak isteyen Batılı güçler, Sultan II. Abdülhamid zamanından bu yana, her vesileyle Ermeni meselesini kullanmaktadırlar. Her sene 24 Nisan tarihi geldiğinde ya ABD Kongresinde başkan tarafından yapılan konuşmada, ya AB Parlamenterler Meclisinde ya da Almanya gibi bir Avrupa Devletinin Parlamentosunda, sözde "Ermeni Soykırım Günü" anısına bir kısım açıklamalar yapılmaktadır. Batılılar ne zaman Ermeni meselesi hakkında bir beyanatta bulunsalar, mutlaka Türkiye'ye yaptıkları bir dayatmaya, Türkiye'den bir direnç gelmiştir. Aslında yapmak istedikleri şey, kendilerinin de aslı olmadığını çok iyi bildikleri sözde Ermeni soykırımını lanetlemek değildir. Ermeni diasporası üzerinden, Türkiye'yi hizaya getirmektir. Ermeniler kullanıldıklarının bazen farkında bile olmamaktadırlar. Bu makalemizde biz, Yusuf Halaçoğlu'nun iki eserinden hareketle, sözde Ermeni soykırımı meselesine ve iddialarına açıklık getirmeye çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Ermeni Tehciri, Soykırım, Birinci Cihan Harbi.

Abstract

The Armenian issue is for a long period, by the imperialist states, compress Turkey into a corner and kept on the agenda in the political arena to lay the groundwork to achieve their political ambitions. keep Turkey on its political axis and the Western powers that want to use for their own interests, Sultan II. Since the time of Abdulhamid, they have used the Armenian issue on all occasions. In the speech given by the President of the US Congress every April 24, every year, some statements are made in the memory of the ya Armenian Genocide Day "either in the EU Parliamentary Assembly or in the Parliament of a European State such as Germany. Westerners when they're located in a statement on the Armenian issue, not necessarily to impose a done to Turkey, has a resistance from Turkey. In fact, what they want to do is not to curse the Armenian genocide, which they know very well that they are not. over the Armenian diaspora, Turkey is to bring the level. Armenians are sometimes unaware that they are used. In this article, we will try to clarify the allegations and allegations of the so-called Armenian genocide based on the two works of Yusuf Halaçoğlu.

Keywords: Ottoman Empire, Armenian Relocation, Genocide, First World War.

Giriş

Ermeniler, yaklaşık 850 sene boyunca, Anadolu'da Türkler ve Kürtler ile birlikte sulh içinde yaşamışlardır. Hazreti İsa'nın ruhaniyeti başta olmak üzere, Hristiyan inancının belli başlı birkaç akide umdesi konusunda, geleneksel kilise inancının dışına çıktığı için, Hristiyan camiadan dışlanmış ve hatta baskılanmış, aşağılanmış, türlü mezalim ve katliamlara, kendi dindaşları tarafından maruz bırakılmış olan ve milli kiliseleri olan Gregoryen Kilisesini (Ortaylı, 2010: 134) kurmak zorunda kalan Ermeniler, uzun zamandır aradıkları huzur ortamını, Osmanlı'nın sancağı altına girerek temin etmişlerdir.

Osmanlı cemiyeti içinde ve devlet nezdinde "Millet-i Sadıka" olarak ün yapmış olan Ermeniler, gayrimüslim azınlıkların haklarından sonuna kadar istifade etmişlerdir. XIX. Asra kadar daha çok kendi içinde çatışan bu unsur, bu asırdan sonra ne yazık ki Osmanlı Barışını sarsıcı eylemler içine girmiştir (Ortaylı, 2004: 54). Askerlik yapmayan, sadece cizye verip, hayatını kendi inançları çerçevesinde devam ettiren Ermenilerin, Osmanlı Devlet ve toplumuna olan isyanının geri planında Rusların kışkırtması olduğu açıkça ortadadır. 1877-1878 yıllarında meydana gelen 93 Harbinde ilk defa Rusların kışkırtma ve oyunlarına kanan Ermeniler, Osmanlı Devleti'ne başkaldırmışlardır. Sonrasında II. Abdülhamid zamanında, devlete içte ve dışta çok ciddi gaileler açan Ermeniler, nihayet Birinci Cihan Harbinde alenen Osmanlı Devleti aleyhine çalışmışlar ve yüzlerce yıllık komşuları olan Türkler ve Kürtlere mezalim icra etmişlerdir.

Türk tarih Kurumu eski başkanı olan Yusuf Halaçoğlu, Ermeni iddiaları ve bu iddiaların tarihi gerçekliği konusunda ülkemizde en çok araştırma yapan isimlerden birisidir. Halaçoğlu tarafından kaleme alınmış olan "*Sürgünden Soykırımı Ermeni İddiaları*" ve "*Tarih Gelecektir*" isimli iki önemli eser, Ermeni tehciri meselesini ve bu meselenin siyasi, sosyal yansımalarını konu almaktadır.

Yöntem

Makalemizi kaleme almaktaki amaç, Halaçoğlu ve diğer bazı tarihçilerin eserlerinden ve bir kısım arşiv belgelerinden hareketle, 1915 Ermeni hadiselerinin ve tehcirin, Ermeni tezlerini doğrulamadığını ve asla bir genosit (soykırım) olmadığını ortaya koymaya çalışmaktır.

Bulgular

Ermeni Komitelerinin Faaliyetleri

Halaçoğlu, eserine şu soru ile başlamaktadır: Osmanlı Devleti'nin 1915 senesinde, kendi iç güvenliği için mecbur kaldığı ve icra ettiği, Ermenilerin Suriye bölgesine sevk edilmeleri hadisesi "*Soykırım*" olarak değerlendirilebilir mi? Halaçoğlu'na göre, bu sorunun cevabı diaspora Ermenilerinin ve onları destekleyen güçlerin, tarihi vukuata ne kadar sadık kaldıkları ve konuyu siyasallaştırıp siyasallaştırmamaları ile alakalıdır.

Osmanlı Devleti bünyesinde asırlardır huzur içinde yaşayan Ermeniler, bu müddet içinde devlet idaresinde de görev almışlar, içlerinden 29 paşa, 22 nazır, 33 mebus, 7 sefir, 11 başkonsolos çıkarmak suretiyle, Osmanlı toplumunun sevk ve idaresinde çalışmışlardır (Halaçoğlu, 2008: 10) Osmanlı Devleti Ermenilerin makam ve mansıp görmelerine asla mani olmamıştır. Bu durum 195 senesine kadar devam etmiştir. XIX. asırda Ermeniler Bab-ı Ali'de, Terceme Odasında ve Hariciye Nezaretinde çok mühim makamlar ele geçirmişler, ticarette de beynelmilel bir başarı elde etmişlerdir. Bu zamana kadar devlete karşı ciddi bir başkaldırı hareketi içinde bulunmamışlar, Türk Devleti'nde resmi mimarlık, barutçuluk, Darphane Nazırlığı gibi makamları ihraz etmişlerdir (Ortaylı, 2009: 108). Ancak Ermenilerin Osmanlı Devletine olan bağlılıklarının kırılma noktası, 93 Harbinden sonra imzalanmış olan, 3 Mart 1878 tarihli Ayastefanos Anlaşması ve bu anlaşmanın hemen arkasından akdedilen 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Anlaşması olmuştur. Ayastefanos Anlaşmasının 16 ve Berlin Anlaşmasının 61. maddesine göre, Osmanlı Devletinin Ermeni ıslahatı yapması gerekmektedir. Halaçoğlu'na göre, Ermeni meselesinin milletlerarası boyut kazanmasının ilk başlangıcı işte bu anlaşmalar olmuştur. Bu anlaşmalar ile Ermeni meselesi Rusya, İngiltere ve Fransa tarafından sahiplenilmiş ve kullanılmıştır. Bundan sonra Anadolu'da mantar gibi türeyen misyoner okullarında eğitim gören Ermeniler, Osmanlı Devleti aleyhine bilenmiş ve birçok yerde ihtilal komiteleri oluşturmuşlardır. Önceleri hayır cemiyeti görüntüsü altında meydana getirilen bu cemiyetler, kısa bir müddet sonra, müstakil Ermeni Devletini kurmak için çalışan birer tedhiş örgütüne dönüşmüşlerdir. Mesela 1878'de Van'da kurulan Kara Haç Cemiyeti bunlardan birisidir. Bu cemiyet ve diğerleri, kurulduktan kısa bir müddet sonra, Anadolu Ermenilerine silah göndermeye başlamışlardır.

Bu cemiyetlerden en fazla kan dökülmesini temin edeni ise, 1887'de Cenevre'deki Marksist Ermenilerce kurulan Hınçak Partisi olup, bundan üç sene sonra isim değiştirerek "*İhtilalci Hınçak Partisi*" adını almıştır (Halaçoğlu, 2008: 11). Partinin ana hedefi, Anadolu'da bulunan Ermenilerin siyasi ve milli bağımsızlığını temin

etmektir. Hedefe ulaşmak için uygulayacakları usul ise, propaganda, kışkırtma, terör ile işçi ve köylülerin tahrik edilmesidir. Kışkırtma şekilleri ise vergi vermemek, ıslahat istemek ve devlete karşı düşmanca davranmak şeklindedir.

Ermeni Hınçak Komitesinin hareket adımları ise, Osmanlı Devleti savaş halindeyken harekete geçmek, Anadolu Ermenilerinin bağımsızlığını sağladıktan sonra, Rusya ve İran Ermenileri ile birlik olup, federatif bir Ermenistan Devleti tesis etmektir. 1890 senesinde Tiflis'te kurulan Taşnak Sütyan örgütünün de benzer usullerle, aynı amaç için çalışmasına karar verilmiştir. Bu tedhiş örgütleri yurtdışında alenen, yurt içinde ise gizlice şubeler açmak suretiyle, çalışmalarına başlamışlardır.

Anadolu'da çıkan ilk Ermeni isyanlarından olan 1895 Sason İsyanı, Ermeni propagandasının milletlerarası boyut kazanmasına ciddi katkı sağlamıştır. Ancak bu isyandan sonra oluşturulan Milletlerarası Tahkik Komisyonu raporuna göre, Ermeniler hiç de masum değildir. Bu rapor sonucunda emellerine ulaşamayan Ermeniler bu defa da Trabzon, Erzurum, İstanbul, Gümüşhane, Diyarbakır, Malatya, Urfa, Sivas, Maraş, Kayseri, Yozgat başta olmak üzere 27 şehirde olaylar çıkarmayı başarmışlardır. Meydana gelen terör hadiselerinde, Türkler ve Kürtlerden başka, kendilerine katılmayı reddeden Ermeniler de öldürülmüş, evleri ve dükkânları kundaklanmıştır (Halaçoğlu, 2008: 12).

Osmanlı Devleti, Birinci Cihan Harbinin başladığı ilk yıllara kadar, sadece terör hadiselerine karışmış olan Ermeni militanlarıyla mücadele etmiştir. Devletin bu mücadelesi, yabancı misyon şeflerince yakından takip edilmiş olmasına rağmen, halen batılı devletlerce Ermeni terör örgütlerinin bu kanlı eylemleri kınanmamış, tam tersine destek görmüştür. 1896 Ermeni Hadiseleri neticesinde Osmanlı Devleti tarafından oluşturulan Hamidiye Alaylarının, Sultan Abdülhamid tarafından meydan verilmiş bir entrika olmadığına dikkat çeken Ortaylı'ya göre, bu durum, bölgede savaş isteyen Ermenilere, Kürtler eliyle aynen karşılık vermekten başka bir şey değildir (Ortaylı, 2009: 108).

Halaçoğlu, şu sorunun cevabını aramaktadır: Acaba Ermenilerin amacı ıslahatlar yoluyla, bir kısım haklar elde etmek miydi, yoksa bağımsızlık elde etmek gibi daha büyük bir hedefleri mi vardı? Bu sorunun cevabını, 1912 senesinde Rusya'nın İstanbul Sefiri olan Zinoviyev'in, Rus Hariciye Nazırı Sazanof'a yazdığı şu gizli raporda bulmanın mümkün olduğunu söyleyen Halaçoğlu, raporun bir kısmını şu şekilde eserinde nakletmektedir: *" Bu anlatılanlar Ermeni halkının gittikçe Rusya tarafını tutmakta olduğunu göstermektedir ve bu isteğin gerçekten de içten ve samimi olduğu ortadadır. Rusya'ya olan sempati Ermeni burjuvası ve aydınları arasında da yaygındır. İhtilalci partiler artık gittikçe itibarını kaybediyor ve yerine konservatif programıyla yeni partiler kuruluyor. Van, Bayezid, Bitlis, Erzurum ve Trabzon konsoloslarımızın bildirdiklerine göre bu vilayetlerdeki Ermenilerin hepsi Rusya tarafındadırlar ve bizim ordularımızı bekliyorlar veya Rusya'nın kontrolü altında reformlar yapılmasını istiyorlar. 21 Kasım'da Bayezid Konsolosunun bildirdiğine göre, bütün Ermeniler Türkiye'ye karşı düşmanca tavırda bulunuyorlar ve Rusya'nın hamiliğini, Ermeni topraklarını işgal etmelerini bekliyorlar. Ermeni Patriği Rusya'ya Türkiye'deki Ermeni halkını kurtarması için yalvarmaktadır. Bana göre, biz bu*

koruyucu tavrımızı devam ettirmeliyiz. Şunu da unutmayalım ki, Türkiye'nin Ermeni vilayetlerinde durum çok istikrarsızdır. Her an ayaklanmalar ve karışıklıklar ortaya çıkabilir. Eğer bir katliam meydana gelirse, bu halkın militanları bizden destek alabileceklerine güvenmezlerse "Üç Devlete" başvuracaklardır. Bu durumda biz şansımızı kaybederiz; fırsat Avrupa devletlerine geçecektir" (Halaçoğlu, 2008: 13).

Bu dönemde Ermeni komitelerinin, şubeleri vasıtasıyla, kendi yandaşlarına yayınlamış olduğu şu talimat da, Rusya yanlısı bir tavır ve tutum içinde olduklarını doğrular mahiyettedir: *"Rus ordusu sınırdan ilerler ve Osmanlı ordusu geri çekilirse, her tarafta birden eldeki vasıtalarla başkaldırılacaktır. Osmanlı ordusu iki ateş arasında bırakılacak, resmi binalar bombalanacak, iâşe depolarına sabotajlar düzenlenecek; aksine Osmanlı ordusu taarruza geçerse, Ermeni askerleri Ruslara katılacak ve silahlılarına alınanlar kıtalarından kaçarak, Türk birliklerinin geri cephelerine zarar vermek ve ülke içinde çeşitli olaylar çıkarmak için çeteler kurulacaktır" (Halaçoğlu, 2008: 13).*

Birinci Cihan Harbinin başlarında Ermeniler, yukarıda çerçevesi çizilen doğrultuda Rusya'ya yanaşmışlar ve geleceklerini Rus desteği sayesinde sağlama yolunda adımlar atmışlardır. Ancak Ruslar ile iyi münasebetler kuran Ermeniler, aynı zamanda Fransız ve İngilizlerle de dirsek teması halindedirler. Nitekim 1914 senesinde Fransızlarca elle çizilen bir haritada, Çukurova'dan Van'a kadar olan bölge Ermenilere bırakılmış olarak gösterilmiştir. Halaçoğlu bu bölümde, Rus ordularına öncülük eden Ermeni kuvvetlerinin yer aldığı bir fotoğrafı da eserine koymuştur.

Katliamlar ve Ermeni Komiteleri

Halaçoğlu'na göre, bir kısım yazarlar, Osmanlılarca ilk Ermeni katliamının 1895 senesinde yapıldığından bahsetmektedirler. Buna göre, bu yazarların, 1878 de kurulan Kara Haç Cemiyetinin, 1881'de Erzurum'da kurulan Anavatan Müdafileri (Pashtpan Haireniats) Derneğinin, 1885'te Van'da kurulan ihtilalci Armenakan Partisinin, 1887'de Cenevre'de kurulan Hınçak Örgütünün ve 1890'da Tiflis'te kurulan Taşnak-Sütyan Örgütünün kuruluş sebeplerini de açıklamaları gerekmektedir. Zira bu örgütlerin hepsinin kuruluş programlarında, terör usullerini benimseyerek, devlete isyan çıkarmak bulunmaktadır. Halaçoğlu haklı olarak, 1878 yılından sonraki yıllarda, Osmanlı bürokrasisinde en tepelere çıkan, meclislerinde mebus bulunduran Ermenilerin, hangi sebeple devlete isyan bayrağı açıp, terör hadiselerini ve bombalama eylemlerini başlattıklarının araştırılmaya değer olduğunu ifade etmektedir.

Halaçoğlu'na göre, Ermeniler Fransızlar, Ruslar ve İngilizlerce desteklenmektedirler. Ermenilerin faaliyetleri ile bu güçlerin siyasi emelleri örtüşmektedir. O yüzden bir kısım Ermeni cemiyetleri yurt dışında teşekkül ettirilmiştir.

Ermeni terör örgütlerinin amacı hiç şüphesiz ki bir Ermeni Devleti kurmaktır. Ancak bu hususta Ermenilerin en büyük dezavantajı ise, hemen hiçbir Anadolu şehrinde nüfusça çoğunlukta olmamalarıdır. Anadolu'da, Ermenilerin en fazla yaşadıkları şehirler olan Vilayet-i Sitte'de (Van, Bitlis, Erzurum, Sivas, Elazığ ve Diyarbakır) bile Ermeniler toplam nüfusun ancak % 19'u kadardır. Ermeniler, nüfusça

azınlık oldukları bir bölgede devlet kurmak istemek gibi tarihi bir hatayı irtikâp etmişlerdir (Ortaylı, 2009: 109). Bu durumun farkında olan Ermeniler, nüfus dengesini kendi lehlerine çevirmek için, bu şehirlerde yaşayan İslam ahalisini göçe zorlamaya ve katletmeye başlamışlardır (Halaçoğlu, 2008: 17). Bu durum 1915 tehcirine kadar devam etmiştir. Bu durumun farkında olan Osmanlı kolluk kuvvetleri, bu örgütlerin silah deposu halinde getirdikleri ev, okul ve kiliselere baskın düzenlemiş ve terör örgütlerinin ileri gelenlerini tutuklamıştır. Ermenilerin Müslümanlara uyguladığı katliamlar gerek Rus, gerek Türk arşivlerinde ve gerekse de hadiselerle şahitlik edenlerin anlatımlarında, açıkça ortaya konulmaktadır. Halaçoğlu'na göre Ermeni tehcirinin tek sebebi, Ermeni terör örgütlerince, Anadolu'daki Müslüman ahaliye yapılan toplu katliamlardır.

Halaçoğlu'na göre, bu durum Ermenistan'ın Başbakanı olan Wovannes Katchaznouni tarafından da doğrulanmaktadır. Katchaznouni, Ermeni Taşnaksütyan Partisi'nin Nisan 1923'te düzenledikleri konferansta sunulmak üzere hazırladığı konuşma metninde, kendisinin de kurucuları içinde yer aldığı Taşnak Partisinin yanlış politikasını ve Türklerin uzattığı barış elini nasıl reddettiklerini, örgütün yaptığı katliamları anlatmış ve hatta bu partinin kapatılması gerektiğini şu sözlerle savunmuştur: *"1914 kışı ve 1915 ilkbaharı bütün Rusya Ermenileri ve Taşnaklar için coşku ve ümit dönemi oldu. Savaşın müttefikler tarafından kazanılacağına şüphe yoktu. Türkiye mutlaka mağlup olmalı, bölünmeli ve sonuçta yerli Ermeniler serbest kalmalıydı. Biz şartsız olarak Rusya'ya yönelmiştik. Hiçbir esas olmadan zafer heyecanı içindeydik; sadakatimize, çabamıza ve yardımımıza karşılık, Çar hükümetinin Türkiye'den kurtarılmış Ermeni vilayetlerini bize vereceğini ve Kafkasya Ermenistan'ına da özerklik tanıyacağına emindik. Kafamızı duman sarmıştı. Kendi arzularımızı başkalarına bağlamıştık; sorumsuz kişilerin içeriksiz sözlerine büyük önem vermiştik, hipnoz altındaymışız gibi gerçekleri anlamadık ve arzulara teslim olduk"* (Halaçoğlu, 2008: 18-19).

Katchaznouni şu hakperest sözlerle, sürgünün asıl sorumlusunun da Ermeni tedhiş örgütleri olduğunu ifşa etmiştir: *"...Türklere karşı düşmanca tavrımız olmasaydı, sürgünün niteliği ve boyutunun aynı olacağını da kimse söyleyemezdi"* (Halaçoğlu, 2008: 19). Halaçoğlu'na göre, Ermeni Başbakanının bu sözleri bir nevi itiraf mahiyetindedir. Osmanlı Devletinin, 1914 sonlarına kadar Ermenilere karşı tolerans ile yaklaştığını kaydeden Halaçoğlu, Osmanlı'nın bu tavrının, Birinci Cihan Harbinde, Ermenilerin kendi devletleri olan Osmanlı'nın yerine, Rusya'nın yanında yer alan tutumlarından ve Müslüman ahaliye uyguladıkları mezalimden sonra değiştiğini ve tehcire giden yolun açıldığını anlatmaktadır (Halaçoğlu, 2008: 19-21). Ortaylı'ya göre, tehcir kararının altında yatan sebepler, ordunun hareket alanını teminat altına almak ve Müslümanlarla Ermeniler arasındaki çatışma ve karşılıklı boğazlaşmayı önlemeye çalışmaktır. Yani aslında tehcirin bir gerekçesi de, Ermenilerin hayatını emniyet altına almak denilebilir. Ayrıca 1915 Ermeni tehciri, olabilecek yani ihtimal dâhilindeki bir Ermeni isyanına karşı düşünülmüş bir tedbir mahiyetinde de değildir. Bu konunun son derece mühim olduğunun altını çizen Ortaylı'ya göre, 1915 tehciri fiilen ortaya çıkan isyan ve düşman ordusuyla işbirliğine karşı alınan ve o günün şartları içinde kaçınılmaz olan tatsız bir karardır (Ortaylı, 2009: 110-111).

Osmanlı Nüfusu İçinde Ermeniler

Osmanlı Devleti'nin içinde yaşayan azınlıklardan Ermenilerin, Birinci Cihan Harbinin başladığı yıllarda nüfusunun ne kadar olduğu konusunda, kaynaklarda tam bir mutabakat bulunmamaktadır. Osmanlı'nın kendi resmi verileri ile Ermeni Kilise defterlerinin kayıtları arasında 600 bin gibi ciddi bir fark bulunmaktadır. Bu farkın sebebinin, Ermenilerin toplu olarak, tehcir esnasında, Türkler tarafından katledilmiş olduklarını izah için kullanmaya matuf olduğu anlaşılmaktadır. Halaçoğlu şu istatistikleri vermek suretiyle, kaynaklar arasındaki çelişkilere dikkat çekmek istemektedir:

	Osmanlı 1914	D. Magie 1914	Patrikhane 1912	İngiliz 1919
Adana-Mersin	50.139	35.000	119.414	75.000
Ankara	44.507	20.000	170.068	60.000
Konya	12.971	14.000		17.000
Kastamonu	8.959	6.000		11.000
Bitlis	114.704	185.000	218.404	185.000
Bursa	58.921	57.000	118.992	75.000
Diyarbakır	55.890	82.000	106.867	82.000
Erzurum	125.657	205.000	202.391	295.000
Halep	35.104		189.565	65.000
Harput	76.070	130.000	124.289	130.000
İstanbul	72.962		163.670	
Kayseri	48.659	45.000		45.000
Maraş	27.842	55.000		55.000
Sivas	143.406	200.000	204.472	200.000
Trabzon	37.549	30.000	73.395	33.000
Van	67.792	190.000	110.897	190.000
Diğer Şehirler	372.195	415.000	224.124	274.000
Toplam	1.285.535	1.479.000	1.915.651	1.602.000

Halaçoğlu, Ermeni Patrikhanesinin vermiş olduğu rakamların oldukça abartılı olduğuna bir delil de yabancı kaynaklardan getirmektedir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun İstanbul Büyükelçisi Pallavicini de, hükümetine gönderdiği 28 Haziran 1913 tarihli raporda, "*Ermenilerin sayısının Küçük Asya'da hiçbir zaman 1.600.000'den daha fazla olmadığını ve vilayetlerdeki olaylar üzerine, Rusların yaptığı şikâyetlerin çok abartılı*" olduğunu anlatmaktadır. Bu duruma göre, Ermeni Patrikhanesinin 1.915.651 rakamında ciddi sapmalar olduğu ortadadır (Halaçoğlu, 2008: 25-26). Yılmaz Öztuna'ya göre, 1915'te, İstanbul, Anadolu ve Arap ellerinde yaşayan Ermenilerin sayısı 1,3 milyon yakındır ve Ermenilerin, Doğu Anadolu Bölgesindeki toplam nüfusa oranı yaklaşık yüzde 5 kadardır (Öztuna, 1986: I/659).

Tehcir Süreci: Neden Sevk ve İskân Edildiler?

Halaçoğlu bu fasılda yaptığı açıklamalarına “tehcir” kelimesinin izahı ile başlamaktadır. Ona göre tehcir; “Ülke içinde bir yerden başka bir yere nakil anlamını taşıyan bir çeşit zorunlu göçtür”. Osmanlı belgelerinde, Ermeni tehciri için daha çok “Sevk ve İskân” tabiri kullanılmaktadır. Buna göre, Ermeni diasporası tarafından propaganda malzemesi yapılan, yurt dışına çıkarma manasındaki “deportation” ile “tehcir” aynı şeyi ifade etmemektedir. Zira Ermeniler, Osmanlı Devleti hududu dışına çıkarılmamışlar, bir bölgeden, başka bir Osmanlı bölgesi olan Suriye Vilayetine sevk edilmişlerdir (Halaçoğlu, 2008: 27).

Halaçoğlu, savaş zamanları gibi olağanüstü durumlarda, ülke içinde, bir yerden başka bir yere zorunlu insan nakillerinin olabileceğini ifade etmekte ve II. Cihan Harbinde, ABD ile Japonya’nın savaşa tutuşmasından sonra, ABD’nin, kendi emniyeti için, pasifik kenarında yaşayan Japon asıllı vatandaşlarını, bulundukları yerlerden Wyoming, Colorado, Arkansas ve Kaliforniya çöllerine sürdüğünü, bu sürgünde, hiçbir suçu olmayan binlerce Japon’un hayatını kaybettiğini anlatmaktadır (Halaçoğlu, 2008: 27). Ona göre, Ermenilerin 1878’den bu yana, Rusları da arkalarına alarak, içinde yaşadıkları ve bağlısı bulundukları Osmanlı Devleti’ne karşı yaptıkları terör saldırıları dikkate alınırsa, Osmanlı Ermenileri için, ABD’nin kendi vatandaşı olan Japonlara duyduğu güvensizlikten daha ileri bir durumun olduğu rahatlıkla anlaşılabilecektir.

Osmanlı Devletinin, Birinci Cihan Harbinde Almanların yanında, Ruslara karşı cephe almasından sonra, Ermenilerin alenen Ruslara destek olduğunu belirten Halaçoğlu, Ermenilerin kendi siyasi hedefleri için Ermenileri silahlandırıldığını söylemektedir. Nitekim Tiflis’te bulunan Ermeni Bürosu, 30 Kasım 1914 tarihinde bir bildiri yayınlamış ve Osmanlı’ya karşı Rusları desteklediklerini açıklamıştır. Ermeni komitesi bildiride: “Dünyanın dört yanından Ermenilerin Rus ordusu saflarına katıldığı, Rus bayrağının Çanakkale ve İstanbul boğazlarında dalgalanacağı, Hristiyan inancından dolayı acı çekmiş olan Türkiye Ermeni halkının Rus koruması altında yeni ve özgür bir hayata kavuşacağını” tüm dünyaya ilan etmiştir (Halaçoğlu, 2008: 27). Bu bildirgeyi teyit eden bir başka açıklama ise, 26 Şubat 1918’de Paris’te toplanan Müttefik Devletler toplantısında Ermenistan Delegasyonu Başkanı Aharonian tarafından şu şekilde ifade edilmiştir: “1914,1915, 1916 ve 1917 yıllarında dünyanın her yerinden Ermeni gönüllüler, Rus ordusunda düzenli asker olan kendi soydaşlarıyla birlikte omuz omuza savaşa katılmışlardır. Milletlerin özgürlüğü için savaşa katılan bu Ermenilerin sayısı 180.000’den fazladır”(Halaçoğlu, 2008: 28).

Halaçoğlu’na göre, Birinci Cihan Harbinde, gerek Osmanlı ve gerekse de Rusya Ermenileri, Rus, İngiliz ve Fransız ordularının içinde savaşa katılmışlardır. Alman istihbarat kaynaklarının bir raporuna göre, 1915 Şubat’ında, 592’si Osmanlı Ermeni’si olmak üzere, toplam 12.446 Ermeni Fransız ordusu saflarında savaşmıştır. 1914-1918 arasında Fransız ordusunda görev yaparken ölen Ermeniler için anıt dikilmiş olması da bu durumun ispatı mahiyetindedir. Ayrıca İngiliz Generali Allenby, 1918’de, Türk Ordusunu Şam’ın güneyinde mağlup ettiğinde, ordusunda 8 bin Ermeni savaşçının olduğu bilinmektedir.

Ayrıca, Avusturya-Macaristan Devleti Askeri Ataşesi J. Pamiankowski'nin anlattığına göre, Enver Paşa, savaş başlar başlamaz Ermenileri düşmanla ittifak etmemeleri konusunda uyarmıştır. Ancak Ermeniler bu uyarıları dikkate almayarak, gönüllü bir şekilde Rus saflarında savaşa katılmışlar ve Nisan 1915'te Van'da ayaklanıp, Müslüman ahaliyi katletmişlerdir (Halaçoğlu, 2008: 29). Yine 1915 tarihinde Almanya'nın İstanbul Sefir Vekili olan Neurath'ın ifadesine göre, Türk hükümeti, Doğu Anadolu'daki Ermeni halkını, yoğun olduğu eyaletlerde ihtilal çıkarmalarını engellemek için askeri sebeplerden dolayı sürgün etmiştir (Halaçoğlu, 2008: 29-30).

Osmanlı arşivlerimizde yer alan, 19 Ocak 1919 tarihli bir belgeye göre, dönemin hariciye hukuk müşaviri tehcirin sebeplerine göre uzunca bir rapor yazmış ve yazdıklarını de vesikalarla ispat yoluna gitmiştir. Raporda tehcir meselesi sebep ve usul açısından derinlemesine analiz edilmektedir. Buna göre, Ermenilerin tehciye tabi tutulma sebepleri genel olarak, Ermeni komitecilerin işledikleri çeşitli cinayetler, ihtilalci faaliyetler, savaş öncesi ve esnasında gizlice memleketi silah ve bomba deposu haline getirmeleri, düşman devletlerle birlikte çalışmaları, düşman orduları safında Osmanlı'ya karşı savaşmaları ve Türk ordusunu önden ve arkadan ateşe tabi tutmaları ile lojistik yollarına düzenledikleri saldırılarla, sevkıyat konvoylarına zarar vermeleri şeklindedir (COA, HR. SYS, 2876/2. (19 Ocak 1919 Tarihli Belge). Ermeni öncü komitacılarının yaptıkları katliam ve mezalimlerin acımasızlığı, bizzat Rus Genel Kurmayı tarafından da doğrulanmış bir durumdur (Ortaylı, 2009: 108).

Ermenilere destek veren sadece Rusya değildir. Fransızların da 1914'ten itibaren, Ermenilere Kilikya bölgesinde bir devlet kurdurmak için haritalar yaptıkları bilinmektedir. Buna karşılık olarak da, Ermeniler Birinci Cihan Harbinde, Fransızlara, Musa Dağı civarında ciddi destek sağlamışlardır. Kilikya Bölgesi Ermenilerini kumandanı ve lideri olan Bughos Nubar Paşa, kendilerine İngiliz ve Fransızlarca silah verilmesi halinde, İskenderun, Mersin ve Adana bölgesinde Türklerle savaşacaklarını ifade etmiştir. Nitekim Osmanlı Devleti, Birinci Cihan Harbinde, Çanakkale, Filistin-Suriye ve Kafkasya üçgeninde ölüm kalım savaşı verirken, Ermeni terör örgütleri, Osmanlı lojistik konvoylarına saldırılar düzenlemiş, telgraf tellerini kesmiştir. Bu hadiseler, 24 Şubat 1915 tarihinde, Rus elçisinin, İngiliz Dışişlerine yazdığı bir yazıda da mevcuttur (Halaçoğlu, 2008: 32).

Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin en zor zamanında, savaşın başladığı dönemde, isyan ve tedhiş hareketlerine başlamışlardır. Çanakkale deniz muharebelerinin başladığı 18 Mart 1915 gününden itibaren, Ermeniler Doğu Anadolu'da isyana başlamışlar ve binlerce Müslüman ahaliyi katletmişlerdir. 15 Nisan 1915'te, Van, Çatak, Bitlis ve Sivas'ta isyan başlamıştır. Van ve civarında Müslümanların evlerine, iş yerlerine saldırılar düzenlenmiş, sivil-asker binlerce Müslüman öldürülmüştür. Bu durum, Rusya Paris Büyükelçisi Sazanov tarafından da doğrulanmıştır. Fransa'dan yardım talep eden Sazanov'a göre, Ermeniler, Van'da 6 bin kadar Müslümanı öldürmüşlerdir, ancak malzemeleri kalmamıştır. Fransızların acil olarak Ermenilere silah ve mühimmat desteği sağlamaları gerekmektedir. Ruslarla işbirliği yapan Ermenilerin, 16-17 Mayıs 1915 günlerinde, Van'ın Ruslarca işgal edilmesinde etkin rol oynadıkları bilinmektedir. Osmanlı Devleti, o sıralarda birçok cephede savaştığından,

Ermeni isyancılara yeteri kadar kuvvet ayıramamış, Sarıkamış Faciasından sonra Doğu Anadolu bölgesinde askeri açıdan son derece zayıf bir duruma düşmüştür. Bunu fırsat bilen Ermeniler, Anadolu'nun her yerinde, açıkça İtilaf Devletleriyle işbirliği içine girmişler ve genel bir isyan çıkarma çalışmalarına hız vermişlerdir (Halaçoğlu, 2008: 32-33).

Dünyada “*Ermeni Soykırımı Günü*” olarak anılan 24 Nisan 1915 tarihinde, henüz tehcirin başlamadığına ve Sevkiyat Kanununun çıkarılmamış olduğuna dikkat çeken Halaçoğlu, bu tarihte, Ermenileri silahlandıran gizli Ermeni komitelerine, Türk polisi tarafından bir iç güvenlik operasyonu yapıldığını, bu operasyonla Ermeni gizli komite merkezlerinin dağıtıldığını, evraklarına el konulduğunu ve terör örgütlerinin elebaşlarının tutuklandığını anlatmaktadır (COA, DH. ŞFR, 52/96-97-98.). İşte bu tutuklamaların yapıldığı gün olan 24 Nisan günü, o gün bugündür, Ermeni Diasporası tarafından, Ermeni Soykırım Günü olarak pazarlanmaktadır. Oysa bir tek Ermeni bile o gün öldürülmüş değildir.

Kaynaklara göre, İstanbul'da oturan 77.735 Ermeni'den, ihtilallere katıldıkları tespit edilen, 2.345 kişi tutuklanmıştır.¹ Tutuklular, 25 Nisan 1915 günü, Ayaş ve Çankırı cezaevlerine sevk edilmişlerdir. Buna rağmen isyanların devam etmesi üzerine, Almanya'nın da yönlendirmesiyle² Ermenilerin, o tarihlerde savaş alanı dışında bulunan, ancak Osmanlı topraklarından olan Suriye'ye nakli kararı alınmıştır. Bu durum Avusturya-Macaristan diplomatik belgelerinde özetle şu şekilde yer almıştır: “*Sert tedbirlerin alınmasının suçu Ermenilerindir. Ermeniler savaş başladıktan sonra Türk memurlarına ve Türk ordusuna karşı, akla gelebilecek her türlü düşmanca faaliyetlerde bulundular. Ayrıca Rusların gelmesinden sonra Van vilayetinde Müslümanları acımasızca katlettiler*” (Halaçoğlu, 2008: 34-35).

Osmanlı Mebusan Meclisi, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde meydana gelen Ermeni isyanları neticesince, özellikle de Van olaylarından sonra, 27 Mayıs 1915 tarihinde, 3 maddelik bir Sevkiyat Kanunu çıkarmıştır. Kanunu talep eden ise, Hafız Hakkı Paşa'nın vefatından sonra, 3. Ordunun başına geçen Mahmut Kamil Paşa olmuştur. Mahmut Kamil Paşa, yollarında ve ulaşım yolları üzerinde böyle bir fesat şebekesinin varlığına daha fazla dayanamayacaklarını ifade ederek, bu kanunun çıkarılmasını hükümetten istemiştir (Ahmet İzzet Paşa, 2017: I/220) Kanunun çıkarılmasından üç gün sonra Vükela Meclisi kararı yayınlanmıştır. Bu karar son derece önemli olduğu için, tam metnini buraya koymayı uygun görüyoruz:

“Fi'l-hakika devletin muhafaza-i mevcudiyet ve emniyeti uğrunda tevâlî eden icraât ve ıslâhât-ı fedakârîsi üzerinde icra-i sû-i tesire sebep olan bu kabîl harekât-ı muzırının icraât-ı müessire ile imha ve izâlesi katiyyen muktezî ve nezâret-i müşariünileyhçe bu emirde ibtidâr olunan icraâtdaki isabet bedîhî olduğundan tezkire-i mezkûrede dermiyân kılındığı üzere

¹ Bu rakam tartışmalıdır. Halaçoğlu başka bir kitabında 245 kişinin tutuklandığından bahsetmektedir. Ancak 2.345 rakamı, 245 sayısına göre daha gerçekçi durmaktadır. (Halaçoğlu, 2009: 90)

² Tehcir kararının alınmasında Alman Genel Kurmayının etki ve yönlendirmesinin olduğu muhakkak olmasına rağmen (Ortaylı, 2009: 110), Almanya'nın 2016 senesinde Ermeni Soykırım Yasa Tasarısını onaylaması calib-i dikkat ve hayrettir.

muhaarerrü'lesâmî kurâ ve kasabâtta sâkin Ermenilerden nakli icab edenlerin mahâll-i mürettebe-i iskâniyelerine müreffehen sevk ve îsâlleriyle güzergâhlarında te'min-i istirahat ve muhafaza-i can ve malları ve muvâsalâtlarında keyfiyet-i îvâlarıyla suret-i kat'iycede iskânlarına kadar Muhacirîn Tahsisâtı'ndan îâşeleri ve ahvâl-i sâbika-i maliye ve iktisadiyeleri nisbetinde kendilerine emlâk ve arazi tevzî'i ve içlerinden muhtac olanlara taraf-ı hükûmetden mesâkin inşası ve zurrâ' ve muhtacîn-i erbâb-ı sanata tohumluk ve âlât ve edevât tevzî'i ve terk etdikleri memleketde kalan emvâl ve eşyalarının veyahut kıymetlerinin kendilerine suver-i münasibe ile iadesi ve tahliye edilen köylere muhacir ve aşâyir iskânıyla emlâk ve arazinin kıymeti takdir edilerek kendilerine tevzî'i ve tahliye edilen şuhûr ve kasabâtta kâin olup nakledilen ahaliye aid emvâl-i gayr-ı menkûlenin tahrîr ve tesbit-i cins ve kıymet ve mikdarından sonra muhacirîne tevzî'i ve muhacirînin ihtisâs ve iştigâlleri haricinde kalacak zeytinlik, dutluk, bağ ve portakallıklarla dükkân, han, fabrika ve depo gibi akârâtın bi'l-müzâyede bey' veyahut îcârı ile bedelât-ı bâliğasının kendilerine i'tâ edilmek üzere ashâbı nâmına emâneten mal sandıklarına tevdi'i ve muamelât ve icraât-ı mesrûdenin ifası zımında vuku bulacak sarfiyâtın Muhacirîn Tahsisâtı'ndan tesviyesi zımında nezâret-i müşârunileyhâca tanzim edilmiş olan talimât-nâmenin bi-tamamihâ tatbik-i ahkâmıyla emvâl-i metrûkenin te'min-i muhafaza ve idaresi ve muamelât-ı umumiye-i iskâniyenin tesrî' ve tanzimi ve tedkik ve teftiş ve bu hususda talimât-nâme ahkâmı ve nezâret-i müşârunileyhâdan ahz ve telakki edilecek evâmîr dairesinde mukarrerât ittihâz ve tatbiki ve tâlî komisyonlar teşkili ile maaşlı memur istihdâmı vazife ve salâhiyetlerini haiz olmak ve doğrudan doğruya Dahiliye Nezâreti'- ne merbût bulunmak ve bir reis ile biri memurîn-i dahiliyeden ve diğeri memurîn-i maliyeden intihâb ve tayin edilecek iki azâdan tereküb etmek üzere komisyonlar teşkil edilerek mahallerine i'zâmı ve komisyon gönderilmeyen mahallerde mezkûr talimât-nâmenin valiler tarafından icra-yı ahkâmı tensîb edilmiş olduğunun cevaben nezâret-i müşârunileyhâya tebliği ve devâir-i müte'allikaya malumât i'tâsı tezekkür kılındı" (COA, MV, 198/24. (30 Mayıs 1915 Tarihli Meclis-i Vükela Kararı).

Halaçoğlu'na göre, Osmanlı Devleti'nin topraklarında yaşayan Ermenilere sözde istiklal vaat eden bu örgütler ve partiler, aslında sadece Ermenilerin hür olmalarına değil, Rusya'nın, Doğu Anadolu Bölgesinde bir Ermenistan Kurdurmak suretiyle, Bağdat Demiryolunu ele geçirme ve İskenderun'a kadar inen bir Ermenistan ile sıcak denizlere çıkma politikalarına hizmet etmiştir (Halaçoğlu, 2009: 89)

Zorunlu Göç Nasıl Gerçekleşti?

Halaçoğlu'na göre zorunlu göç, Kafkasya, Suriye ve Çanakkale'de savaşıyan Osmanlı Ordularını lojistik destek yollarına yakın yerlerde ikamet eden Ermeniler ile Ermeni tedhiş örgütlerine destek veren tüm Ermenileri kapsamıştır (Halaçoğlu, 2008: 36) Zorunlu tehirciden, bu örgütlere destek vermeyen Ermeniler, sanatkârlar, iş adamları, askeri personel, yaşlı kadın ve erkekler ile kimsesiz çocuklar, Protestan³ ve Katolik Ermeniler muaf tutulmuştur. Daha sonrasında, bu örgütlere destek veren Protestan ve Katolik Ermeniler de kanun kapsamına alınmıştır. Arşivlerimizde bulunan bir belgeye göre, Talat Paşa tarafından, 14 Kasım 1915 tarihinde, Konya

³ Talat Paşa tarafından mutasarrıflıklara gönderilen, 29 Haziran 1915 tarihli şifrede, Alman Protestan Ermenilerinin şimdilik sevkiate tabi tutulmaması gerektiği bildirilmiştir. (COA, DH. ŞFR, 54/170.)

Valiliği'ne gönderilen bir şifrede şunlar yazmaktadır: *“Beray-ı sevk orada bulunduğu bildirilen iki bin Ermeni'nin şimdilik sevk olunmayarak vilâyet dâhilinde taht-ı muhafazada bulundurulması ve asker aileleri ile Katolik ve Protestan olanların da ber-mûceb-i talimat vilâyet dâhilinde münasip mevkide iskânları”* (COA, DH. ŞFR, 58/2.).

Talat Paşa tarafından, 1 Haziran 1915 tarihinde Mutasarrıflıklara gönderilen bir telgrafta açıkça, *“Komite liderleri ile muzır Ermenilerin uzaklaştırılması ve tutuklanması hakkındaki tebligatın bazı yerlerde yanlış anlaşıldığı, tahliye muamelesinin sadece bozguncu ve komiteci Ermenilere uygulanarak, Ermenilerin isyan çıkaramayacak şekilde dağıtılmaları gerektiği emri”* verilmektedir (COA, DH. ŞFR., 53/201.).

Tehcire tabi tutulanların, savaş alanlarından uzak olan Suriye ve Şehr-i Zor bölgelerine sevk edilmesi kararlaştırılmıştır. Sevkiyatlar daha çok ana yollar üzerinden ya da tren yolları vasıtasıyla yapılmıştır. Ermeniler beş merkezde toplanmışlar ve kendilerine verilen bir hafta ile on beş gün arasında hazırlık yapmalarına müsaade edilmiştir. Göç emri verilenler daha çok 2 bin kişilik kafileler halinde sevk edilmiştir. Kafileler, güvenliğin sağlanması için jandarma korumasında sevk edilmişlerdir. Dâhiliye Nezareti tarafından, Vilayetlere gönderilen, 29 Ağustos 1915 tarihli şifrede, Ermenilerin, hükümet aleyhinde çalışmalarına engel olunmak için sevk edildikleri, belirlenenler dışındakilerin sevk edilmemeleri, masraflarının Muhacirin Tahsisatından sağlanması ve kafilelerin korunması için gerekli tedbirlerin alınarak bunlara saldıranların şiddetle cezalandırılmaları gerektiği bildirilmiştir (COA, DH. ŞFR., 55/292.). Ayrıca sevk ve iskân edilenlerin tamamı Suriye'ye sevk edilmemiş, örgütlerle ilişkisi olmayanlar, çevre illere ve kasabalara sevk edilmiştir (Halaçoğlu, 2008: 36)

Osmanlı Devleti, göç ve iskân kararı verdikten sonra, göç ettirilenlerin hangi şekilde ve şartlar altında sevk edileceklerine dair, 28 Mayıs 1915 tarihinde, 15 maddelik *“Savaş ve olağanüstü siyasi zaruret dolayısıyla başka bölgelere nakilleri gerçekleştirilen Ermenilerin yerleştirilmeleri, yiyecek ve diğer ihtiyaçlarının temini hakkında talimatname”* isimli bir karar neşretmiş ve vilayetlere göndermiştir. Bu talimatnamede, sevk işlemlerinin o bölgede bulunan memurlarca yapılacağı, nakledilecek Ermenilerin hayvanlarını ve kıymetli eşyalarını yanlarına alabilecekleri, göç ettirilenlerin can ve mal emniyetinin sağlanmasının memurların sorumluluğunda olduğu, yerleştirilecekleri yerlerin sağlığa aykırı olmaması ve ziraata elverişli yerler olması gerektiği, Ermenilerin yerleşeceği köy ve kasabaların Bağdat demiryolu hattına 25 km mesafede olacağı, sevk edilenlerin isim, lakap, meslek bilgilerinin yer alacağı bir envanterinin tutulması gerektiği, sevk edilen yerler dışında başka yerlere göç etmelerine izin verilememesi gerektiği, kararlaştırılan yerlere ulaşan muhacirlerin iase ve barınma ihtiyaçlarının muhacirin tahsisatından karşılanacağı, göç ettirilenlerin gönüllerinin hoş tutulmasına azami riayet edileceği, yerleştirilecek olan ailelere yeteri kadar toprak verilmesinin sağlanması ve ziraat yapanlarla, sanat ehli olanlara belli bir miktar para ile birlikte alet-edevat verilmesi gerektiği bilgileri yer almaktadır (Halaçoğlu, 2008: 36-37)

Halaçoğlu'na göre, yukarıdaki talimattan da anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti, Ermenileri, yok etmek için değil, sadece meşru müdafaa hakkını kullanmak

maksadıyla göçe zorlamıştır. Ayrıca bu kanun kesin ve kalıcı değil, geçici (muvakkat) bir kanun niteliğindedir. Bunun delili ise, 18 Aralık 1918’de Ermenilere geri dönüş izninin verilmiş olmasıdır (COA, BEO, 341055). Ayrıca 24 Aralık 1918 tarihli bir belgeye göre, Ermeni ve Rumlara ait kiliseler ile mekteplerin, ilgili cemaatlerin resmî sıfat taşıyan ruhanî reislerine, bunların bulunmadığı yerlerde ise cemaatlerin ruhban ve muteberanına teklif edilmesi, almak istemedikleri takdirde ise ısrarcı olunmaması, karara bağlanmıştır (COA, DH. ŞFR, 94/231).

Kimler Nakledildi?

Ermeni kaynaklı propaganda kitaplarında bütün Ermenilerin tehciye tabi tutulduğu ifade edilmek suretiyle bunun bir soykırım olduğu anlatılmaktadır. Oysa ki, hem Osmanlı arşivleri, hem de yabancı misyon şefliklerinin raporları bu durumu doğrulamamaktadır. Osmanlı arşivlerinde yer alan, 27 Mayıs 1915 tarihli bir belgede bu hususta şu açıklayıcı bilgiye yer verilmektedir. *“Ermeniler hakkında hükümetçe alınan tedbirler, sırf memleketin asayiş ve inzibatını temin ve muhafaza mecburiyetine müstenittir. Ermeni unsuruna karşı hükümetin imhakâr bir siyaset takip etmediği, şimdilik tarafsız bir vaziyette kaldıkları görülen Katolik ve Protestanlara dokunmamış olması göstermektedir...”* (COA. DH. ŞFR, 53/4., Halaçoğlu, 2008: 40).

Yine Osmanlı arşiv belgelerinde yer alan birçok belgeye göre, Ermenilerin tamamı sevke tabi tutulmuş değildir. Mesela Katolik (COA. DH. ŞFR, 54-A/272. (3 Ağustos 1915 Tarihli Belge) Ermeniler ve Protestan (COA. DH. ŞFR, 55/20. (15 Ağustos 1915 Tarihli Belge) olanları sevkiyat dışı bırakılmışlardır. Yine kimsemiz kadın ve çocuklar (COA. DH. ŞFR, 55/42. (17 Ağustos 1915 Tarihli Belge), yaşlılar (COA. DH. ŞFR, 56/77. (18-19 Eylül 1915 Tarihli Belge), hastalar (COA. DH. ŞFR, 56/27. (15 Eylül 1915 Tarihli Belge), sanatkârlar (COA. DH. ŞFR, 55/292. (29 Ağustos 1915 Tarihli Belge), mebus aileleri (COA. DH. ŞFR, 55/19. (15 Ağustos 1915 Tarihli Belge), askerler ve aileleri (COA. DH. ŞFR, 55/18. (15 Ağustos 1915 Tarihli Belge). İstanbul ve Batı Anadolu’da meskûn olup, komitelere üye olmayanlar sevke tabi olmamışlardır. Yapılan tehcirin milletlerarası hukuk kaidelerine uygun olarak icra edilmiş olduğunun bir başka ispatı ise, Osmanlı’nın, Avrupalı Devletlerin (Danimarka, İsveç, Hollanda, İspanya) orta elçiliklerine verdiği şifahi notadır. 19 Şubat 1919 tarihli notaya göre, Osmanlı Devleti, tarafsız hukukçulardan oluşturulacak bir komisyonca, tehcirin araştırılması konusunda teklifte bulunmakta, bu komisyonda görev alacakların maaşlarını da kendisi ödemeyi kabul etmektedir (COA. HR. SYS, 2569/2-56,57. (19 Şubat 1919 Tarihli Belge).

Yine ABD arşivinde bulunan bir belgeye göre, Adana, Haçin, Maraş, Zeytun, Antep ve Urfa gibi şehirlerde oturan Ermenilerin ne kadar nüfusa sahip olduğu, bu nüfusun ne kadarının sevk edildiği, ne kadarının yerlerinde bırakıldığı ve yollardaki kayıp miktarı detaylıca anlatılmıştır. Bu raporda, nüfusun tamamının sevk edilmediği ve gidenlerin büyük bir kısmının, savaştan sonra yerlerine döndükleri de bildirilmektedir (Halaçoğlu, 2008: 40). Almanya’nın Halep konsolosunun yazdığı bir rapora göre, 204.700 Ermeni sevkiyattan muaf tutulmuştur. Başka bir yabancı kaynağa göre ise, tehciye uğramayan Ermenilerin sayısı 350-400 bin kadardır. Tehciye tabi

tutulanlar daha çok arabalarla, hayvanlarla ve şahtur denilen nehir vasıtalarıyla sevk edilmişler, bu tür vasıtaların temin edilemediği yerlerde ise yaya olarak göçmüşlerdir. Amerika'nın Mersin Konsolosu Edward Nathan tarafından 11 Eylül 1915 tarihinde yazılan bir rapora göre, Osmanlı Devleti bu tehcir işini gayet intizamli bir şekilde yapmıştır, şiddete yer vermemiştir ve yardıma muhtaç olanlara yardımda bulunmuştur (Halaçoğlu, 2008: 41).

Ne Kadar Ermeni Sevk Edilmiştir?

Halaçoğlu'na göre, Ermeni diasporasının yaydığı haberlere göre, tehcir esnasında bir milyon Ermeni yer değiştirmeye zorlanmıştır. Ancak bu bilgi sağlıklı değildir. Zira bunun kaynağı daha çok, o dönemde, tehcir bölgelerinden uzak yerlerde görev yapan yabancı konsolosluk görevlileri olup, onların verdiği bilgiler de duyumlara dayalıdır. Amerikan kaynaklarına göre, sevk edilen Ermenilerden, iskân yerleri olan Suriye'ye ulaşanların sayısı 500 bin kadardır (Halaçoğlu, 2008: 43).

Osmanlı arşiv raporlarına göre, tehcire tabi tutulan Ermeni sayısı 450 bin kadardır. Ermeni kumandanlarından Boghos Nubar Paşa'nın, 25 Ağustos 1915 tarihli bir raporuna göre bu rakam 500 bin kadardır. Savaşın bittiği ve propagandaya fazla ihtiyaç kalmadığı 11 Aralık 1918 tarihli, Nubar Paşa'ya ait diğer bir rapora göre ise, Kafkasya ve İran dâhil, Ermeni sürgüncülerin toplam sayısı 600-700 bin kadardır. Kafkasya ve İran sayıları çıkarıldığında, geriye 400 bin kadar Osmanlı Ermeni'sinin sürgün edildiğine dair bilgi kalmaktadır (Halaçoğlu, 2008: 43-44) Yine bazı Ermeni kaynaklarına göre de sevk edilen Ermeni sayısı 500 bin kadar olup, Suriye'ye göç ettirilen Ermenilerin hayat şartları gayet iyidir, toprağı ekmeye ve geçimlerini temin etmeye başlamışlardır bile ((Halaçoğlu, 2008: 44)

Halaçoğlu, 27 Nisan 2005 tarihinde Hürriyet Gazetesinde Murat Bardakçı imzasıyla yayınlanan bir yazıya (<http://www.hurriyet.com.tr/tehcir-edilen-ermeniler-924-bin-158-kisiydi-315009>, E.T. 01 Haziran 2019) itiraz etmektedir. Murat Bardakçı, "Talat Paşa'nın Kara Kaplı defteri" isimli yazısında tehcire tabi tutulanların sayısının 924.158 kişi olduğunu ifade ederek, kamuoyunu yanlış bilgilendirmiştir. Daha sonra hatasını anlayıp, bu defterin Talat Paşa'ya ait olmadığına dair bir düzeltme kaleme alan Bardakçı'nın verdiği rakamların dayanağı olan belgelerde, 924.158 Ermeni'nin Suriye ve civarına sevk edildiğine dair bir kayıt da yoktur. Bunların çoğu, yakın kasaba ve şehirlere gönderilen ve bu haliyle tehcir kapsamında değerlendirilmesi mümkün olmayan Ermenilerdir. Halaçoğlu, kitabının bu kısmında ayrıntılı bir sevkıyat tablosuna da yer vermiştir. Bu belgeye göre, 1914 tarihinde Osmanlı Ermenilerinin toplam nüfusu 1.294.851 kişi olup, ATASE kayıtlarına göre bunların 413.067 kadarı sevke tabi tutulmuştur (Halaçoğlu, 2008: 44-47).

Osmanlı arşiv kayıtlarına göre ise, sevk edilen Ermeni sayısı 438.758 olup, bunların 382.148 kadarı tehcir bölgesine ulaşabilmiştir (Halaçoğlu, 2008: 47). Aradaki fark olan yaklaşık 56 bin kişinin büyük kısmı, sevkıyatın durdurulduğu Şubat 1916 tarihinde, yollarda olanların, bulundukları vilayetlere yerleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. Ancak Halaçoğlu yine de, 30-40 bin kişinin hastalıklardan, bir

kısımının da göç esnasında eşkiya saldırılarından dolayı hayatlarını kaybetmiş olabileceklerini kabul etmektedir (Halaçoğlu, 2008: 48).

Suriye'ye Yolculuk

Suriye'ye sevk edilen Ermeni muhacirlerin rakamları hakkında tam bir mutabakat olmamakla birlikte, gittikleri yerlerde insani muamele gördüklerine dair Ermeni kaynaklarda bile genel olarak doğru bilgiler yer almaktadır. Bunlardan en başta geleni ise Ermeni Protestan Cemaatinin vekili olan Zenop Bezciyan'ın raporudur. Bezciyan'a göre, yarım milyon Ermeni Zor ve Suriye'ye yerleştirilmiştir, bunlar işlerini kurup, çalışmaya başlamışlardır. Yine Amerika'nın Halep Konsolosu Jackson'un, 8 Şubat 1916 tarihli raporunda, 500 bin Ermeni'nin Suriye bölgesine geldiği ve bunların 486 bin kadarına devlet tarafından yardımda bulunulduğu yazmaktadır. Halaçoğlu'na göre bu rapor, rapor tarihi itibarıyla son derece önemlidir. Zira tehcir esnasında soykırım uygulandığını iddia eden Ermeni diasporasının odaklandığı tarih Mayıs-Aralık 1915 arası olup, Jackson raporuna göre, bu iddia çürütülmektedir (Halaçoğlu, 2008: 50).

Halaçoğlu'na göre, Suriye ve civarına yerleştirilen Ermenilerin bir kısmı daha sonra bir yolunu bulup, Amerika ve Avrupa'ya göç etmişlerdir. Kalanların ise, 1918 tarihinde, tüm geri dönüş masrafları devlet tarafından karşılanmak kaydıyla, eski yerlerine dönmelerine müsaade edilmiştir. Geri dönenlerin malları kendilerine iade, din değiştirenlerin eski dinlerine dönmelerine ise müsaade edilmiştir. Arşivlerimizde yer alan 20 Mart 1919 tarihli bir belgeye göre, 232.679 Ermeni ve Rum, evlerine geri dönmüşlerdir ve mülkleri kendilerine iade edilmiştir (Halaçoğlu, 2008: 51).

Ermeni Kayıpları Ne Kadardır?

Halaçoğlu'nun verdiği bilgiye göre, Birinci Cihan Harbi esnasında dünyada yaklaşık 40 milyon insan hayatını kaybetmiştir. Osmanlı Devleti'nin kaybı ise 3 milyon civarındadır (Halaçoğlu, 2008: 53). Ölenlerin çoğu salgın hastalıklardan, açlıktan ve sefaletten ölmüştür. Buna bağlı olarak savaş olan bölgelerden kaçmakta olan Ermenilerden de ölenler olmuştur. Ayrıca tehcir esnasında eşkiya gruplarınca düzenlenen baskınlarda da ölen Ermenilerin varlığını kabul eden Halaçoğlu, buna karşılık ölenlerin ekserisinin Kafkasya'ya giden Ermeniler arasında olduğunu doğrulayan araştırma ve kaynakların mevcut olduğu söylemektedir (Halaçoğlu, 2008: 53).

İngiliz Lordlar Kamarasında, 6 Ekim 1915 tarihinde yapılan bir müzakerede, tehciye tabi tutulan Ermenilerin durumları değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirmeye göre, Kafkasya ve Urumiye bölgelerine Ermeni, Keldani ve diğer mültecilerin akın ettikleri, Malazgirt ve Van'dan gelen çok sayıda Ermeni mültecinin Eçmiyazin ve Erivan'ın farklı yerlerine vardıkları, 160 bin kadarının Iğdır ve Eçmiyazin taraflarına geçtikleri, hastalık ve açlıktan dolayı durumlarının çok kötü olduğu, günde ortalama 100 kişinin öldüğü bildirilmiştir. Başka bir Alman kaynağına göre ise, Osmanlı topraklarından Kafkasya'ya göç eden Ermenilerden 139 bin kadarı bulaşıcı hastalık ve açlıktan ölmüştür (Halaçoğlu, 2008: 54).

Ermeni kayıpları konusunda Osmanlı arşivlerinde, eşkıya saldırısına bağlı olarak 6.500-7.000 Ermeni'nin öldürüldüğünün kayıtlı olduğunu belirten Halaçoğlu, saldırıların artması üzerine Osmanlı Devleti'nin gerekli tedbirleri artırdığını ve sorumlularının bulunup, cezalandırılmasını talep ettiğini bildirmektedir. Nitekim Talat Paşa tarafından, Erzurum Valiliği'ne gönderilen, 14 Haziran 1915 tarihli bir yazıda, *"...İhraç olunan Ermenilerin yollarda muhafaza-i hayatlarına imkân nispetinde çalışılması ve esna-yı sevkte firara tasaddî edenlerle, muhafazalarına memur olanlara karşı taarruzda bulunacakların tedibi tabîdir. Fakat buna hiçbir zaman ahali karıştırılmayacak ve beyne'l-anâsır mukâteleyi intaç edecek ve aynı zamanda harice karşı da pek çirkin görünecek vekâyî' tahaddüsüne katiyyen meydan ve imkân bırakılmayacaktır. Binâenaleyh çıkarılan Ermenilerin diğer yolun pek uzun olmasına mebni kemâ fi's-sâbık eski tarikten sevklerine devam olunması ve ancak güzergâhlarında bulunan aşair ile köylülerin taarruzuna karşı her türlü esbab ve vesaitin istikmaliyle müdafaası ve katil ve gaspa cüret edeceklerin şiddetle tedibi lâzımdır.."* (COA, DH. ŞFR, 54/10) denilmek suretiyle, bu hususta belli bir hassasiyet ortaya konulmaktadır. Nitekim eşkıya saldırılarında ihmali bulunanların tespiti için tahkikat komisyonlarının kurulmuş olması ve sorumluların cezalandırılması için divan-ı harbe gönderilmiş olmaları da bu meseleye devletin verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir.

Halaçoğlu'na göre, Anadolu, Suriye ve Kafkasya'daki Ermeni kayıplarının yaklaşık 250-300 bin civarında olduğu söylenebilir. Ermenilerin bu kayıplarından dolayı, Osmanlı Devleti'nin ihmalinden söz etmek yanlış olacaktır. Zira bu sırada salgın hastalıklar sebebiyle Avrupa ülkelerinde meydana gelen ölümler de çok yüksek rakamlara ulaşmıştır (Halaçoğlu, 2008: 55). Halaçoğlu, savaşın devam ettiği dört sene boyunca, Osmanlı'nın en donanımlı dokuz ordusunun kaybının yaklaşık 402 bin olduğunu belirtmek suretiyle, savaş ortamında bu tür üzücü hadiselerin meydana gelmesinin tabi olduğunu belirtmektedir. Halaçoğlu'na göre, savaş esnasında, sadece savaşa katılan ülkelerin vatandaşları değil, savaşa katılmayan ülkelerin vatandaşları da büyük kayıplar vermişlerdir. Ayrıca kayıp sürgünlerde kayıp verenlerin sadece Ermeniler olmadığını ifade eden Halaçoğlu'na göre, savaşta Kafkasya'dan Anadolu'ya sürülen 1,5 milyon Müslüman'ın ancak 700 bin kadarının Anadolu'ya ulaşabildiği bilinmektedir (Halaçoğlu, 2008: 56).

Halaçoğlu, tehcir esnasında bir miktar Ermeni kaybının olabileceğini kabul etmekle birlikte, bu kayıplarda Osmanlı Devletinin kastının söz konusu olmadığını belirtmektedir.

Tehcir Giderleri ve Yargılananlar

Tehcirin Mali Yüğü

Halaçoğlu'na göre, Ermenilerin Suriye'ye nakillerinin Birinci Cihan Harbinin devam ettiği ve Osmanlı Devleti'nin üç cephede savaştığı bir sırada meydana gelmesi, dikkatle değerlendirilmesi gereken bir husustur. Osmanlı Devleti ile İtilaf Devletleri belgelerine göre, tamamen güvenliğe bağlı sebeplerle alındığı anlaşılan bu kararlar, Anadolu'nun iç ve doğu kısımlarında yaşayan Ermenilerden yaklaşık 500 bini, savaş alanı dışında bulunan Suriye'nin Halep-Şam arasıyla, Deyri Zor bölgesine

nakledilmiştir. Amerika'nın Halep Konsolosu Jackson'un, 8 Şubat 1916 tarihli raporundaki bilgileri aktaran Halaçoğlu, Jackson'un raporunda, Suriye tarafına nakledilen 486 bin Ermeni'ye, Osmanlı maliyesince, haftada 500 altın lira harcama yapıldığı yazmaktadır.

Ayrıca tehcire tabi tutulan Ermenilerin devlete ve şahıslara olan borçları ertelenmiş ya da tamamen silinmiştir. Nitekim Talat Paşa tarafından, 1 Haziran 1915 tarihinde, Maraş mutasarrıflığına gönderilen resmi bir yazıda, "*Teb'îd olunan Ermenilerden deynleri (borçları) alınmayacaktır*", (COA, DH. ŞFR, 53/200) denilmek suretiyle, borçlarının affedildiği bildirilmiştir.

Halaçoğlu, Ermenilerin sevki sırasında ne kadar harcama yapıldığını ve göçmenlere ne gibi kolaylıklar sağlandığını rakamlarla ifade etmenin hayli güç olduğunu belirtmekte, elimizdeki Osmanlı belgelerine göre Osmanlılar tarafından gerçekleştirilen, yiyecek, barınma, nakil, sağlık harcamaları gibi olanlar dışında doğrudan nakdî yardımların tutarını şu şekilde vermektedir: 1 Eylül 1915'te 2.250.000 kuruş, 7 Eylül 1915'te 10.000 lira (116.900 kuruş), 8 Kasım 1915'te 800.000 kuruş, olmak üzere toplam 3.166.900 kuruş. Halaçoğlu'na göre bu rakamlara yetimhanelerin ve hastanelerin kurulması, işletilmesi giderleri ile yabancılar tarafından sağlanan fonlar dâhil edilmemiştir (Halaçoğlu, 2008: 62-64).

Ayrıca, 1915 senesinde İskân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti bütçesinin 10 milyon kuruş olmasına mukabil, bu bütçenin, bahse konu tehcir hadisesinden dolayı 68 milyon kuruş artırılmak suretiyle 78 milyon kuruşa, 1916 senesinde ise 122 milyon kuruş artırılmak suretiyle 200 milyon kuruşa çıkartılmış olmasını, Osmanlı Devleti'nin tehcir işine ne kadar önem verdiğinin ve bu iş için ciddi paralar harcadığının bir göstergesi olarak değerlendiren Halaçoğlu, bütçe artışına yegâne sebep olarak tehciri göstermektedir. Ayrıca aynı senelerde, Sıhhiye Nezareti bütçesinde de, salgın hastalıklarla mücadele için 2.467.600 kuruşluk ilave bir meblağın tahsis edildiğini belirten Halaçoğlu, bu bedelin önemli bir kısmının da, Ermeni muhacirler için harcadığını ifade etmektedir (Halaçoğlu, 2008: 64). Nitekim 1915 yılında, Halep'te açılan 850 yataklı Fransız hastanesine de bütçeden para aktarılmıştır. Aynı dönemde Şam, Halep ve bazı Suriye şehirlerinde kurulan hastanelerin yatak sayısının 4.400 olduğunu anlatan Halaçoğlu, bu hastanelerde Kızılhaç görevlileri ile Ermeni doktorların da görev yaptıklarını ifade etmektedir (Halaçoğlu, 2008: 65).

Halaçoğlu, Ermenilerin sadece tehcir esnasındaki harcamalarının değil, 18 Aralık 1918 Geri Dönüş Kararnamesine (COA, BEO, 341055) göre olan harcamalarının da devlet bütçesinden karşılandığını anlatmaktadır. Ona göre, Sevr öncesinde Osmanlı topraklarında yaşayan Ermeni sayısı 664.900 kadardır. Osmanlı devleti, Birinci Cihan Harbi yıllarında, her türlü zorluklara rağmen, önemli bir meblağı Ermenilerin sevk ve iskân edilmesi işine tahsis etmiştir. Halaçoğlu'na göre, özellikle Ermeni göçmenlere, gerek ABD'den gönderilen para yardımlarının Osmanlı Hükümeti'nin izniyle dağıtılması, gerekse Kızılhaç yetkilileri ile yardım Kuruluşlarının yardım etmelerine izin verilmesi ve bu tür yardımlar için ilgili yabancı kuruluşlara çağrı yapılması,

savaşın olağanüstü şartlarına rağmen, Osmanlı Hükümeti'nin Ermeniler hakkında bir art niyet beslemediğini belgelemektedir (Halaçoğlu, 2008: 66).

Tehcir Suçları

Halaçoğlu'na göre, Osmanlı Devleti tehcir esnasında, Ermenilerin can emniyetinin temini konusunda son derece hassas davranmıştır. Nitekim 28 Mayıs 1915 tarihinde vilayetlere gönderilen talimatnamenin 3. maddesinde aynen “İşkân bölgelerine sevk edilen Ermenilerin, yolculukları sırasında, can ve mallarının korunması, yiyeceklerinin ve rahatlarının sağlanması, yolları üzerinde bulunan vilayet görevlilerine aittir. Bu konudaki herhangi bir gecikme ve ihmalden her kademedeki devlet görevlileri sorumludur” (Halaçoğlu, 2008: 36-38) şeklinde bir ibare yer almaktadır. Ancak Ermeni diasporası sürekli olarak, tehcir edilenlerin yol emniyetinin alınmadığı şayiasını yaymak suretiyle, Osmanlı Devleti'ni itham etmeye devam etmektedir. Oysa bu doğru değildir. Osmanlı Devleti idarecileri sık sık, Ermeni muhacirlerin seyahat emniyetinin alınması, ortaya çıkan bir takım menfi hadiselerin sorumlularının bulunarak cezalandırılmaları konusunda, yetkililere yazılar yazmış, tahkikat komisyonları kurmak suretiyle, meydana gelen hadiselerin mesullerinin tespit edilmesine çalışmıştır.

Talat Paşa tarafından bazı vilayetlere yazılan, 26 Eylül 1915 tarihli yazıda: “...Ermenilerin sevk esnasında muhalif-i kanun 275 harekât ve suistimâlâtı müşahit olan memurin ve jandarma haklarında tahkikat-ı mukteziye icrasıyla cürümleri sabit olanları evrakıyla birlikte Divan-ı Harplere tevdi eylemek üzere...” (COA, DH. ŞFR, 56/179) denilmekte ve sorumluların cezalandırılması istenmektedir.

Halaçoğlu'na göre, Ermenilerin soykırıma uğradıklarına inanan ya da bunu iddia edenlerce, tehcir, hükümetin bilerek Ermenileri ölüme gönderdiği, yollarda onları imha için Teşkilatı Mahsusa 'yı görevlendirdiği, Kürtler ile Çerkezlere göz yumduğu şeklindedir. Ancak bu iddia yersizdir. Zira Osmanlı Devleti, Ermeni konvoylarına saldırı düzenleyen eşkıyaların yakalanıp, cezalandırılmasını isteyen tebligatlar yayınlamıştır. Nitekim bu tebligatlara bağlı olarak, gerek çete mensupları, gerekse devlet görevlileri hakkında 1915 yılı sonundan itibaren mahkeme süreci başlatılmış olup, mahkemeye verilenlerin sayısı 1.673'e çıkmıştır (Halaçoğlu, 2008: 67-69). 19 Şubat-22 Mayıs 1916 tarihleri arasında yapılan yargılamalara göre, 67 kişi idama, 524 kişi hapsi cezasına, 68 kişi kürek, para, pranga, sürgün cezalarına çarptırılmış, 227 kişi berat ettirilmiş, 109 kişinin halen mahkemesi devam etmekte, 4 kişi velisine teslim edilmiş ve 624 kişi hakkında henüz bir işlem yapılmamıştır. Bunların 528 kadarı kamu görevlisi iken, 9752 i ise çete mensubu ve halktan kimselerdir.

Halaçoğlu, güzel bir noktaya temas etmiş ve İşkân-ı Aşair ve Muhacirin Müdüriyeti bütçesinin, 1915 hadiselerinden sonra artırılmış olmasını, Ermeni tehcirinin önceden planlanmış bir devlet operasyonu olmayıp, Ermenilerin isyana başlamasından sonra ortaya çıkan bir zuhurat olduğuna delil olarak ortaya koymuştur. Halaçoğlu'na göre, bu göstergeler ve mahkûmiyet kararları ile birçoğunun infaz edildiğini gördüğümüz idam cezaları, tehcir olayının ve Birinci Cihan Harbi sırasında meydana

gelen Ermeni kayıplarının bir soykırım olarak adlandırılmayacağını açık bir şekilde ortaya koymaktadır (Halaçoğlu, 2008: 68-70).

Tehcirin Soykırım Hukuku İle İlişkisi

Halaçoğlu soykırım tanımı kapsamında, 9 Aralık 1948 tarihli “Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına İlişkin” BM sözleşmesine atıfta bulunmaktadır. Sözleşmeye göre soykırım şu şekilde tanımlanmıştır:

1. Ulusal, ırksal ya da dinsel bir grubun, toptan veya bir bölümünü yok etme niyetiyle, bir grubun üyelerini öldürmek,
2. Bir grubun üyelerine bedensel–ruhsal ağır zarar vermek,
3. Bir grubun hayatının fiziki çöküşünü sağlayacak ortamı hazırlamak,
4. Bir grubun çocuk sahibi olmasını engellemek,
5. Bir grubun çocuklarının zorla bir başka gruba verilmesini sağlamak.

Halaçoğlu’na göre, Osmanlı Devleti tarafından, 1915 senesinde, Ermenilere karşı yapılan tehcirin, soykırım kapsamına girip girmediğin iyice analiz edilmesi gerekmektedir. Osmanlı Devleti tarafından o dönemde yayınlanan talimat iyice incelendiğinde, o devrin idarecilerince soykırımın ne olduğu ve ileride bu ithamla karşı karşıya kalabilecekleri bilinmemesine rağmen, ne kadar hassas davranılmaya çalışıldığı rahatlıkla görülebilecektir. Osmanlı Devleti’nin Ermeni tehcirindeki amacı, belli bir grubu ya da azınlığı imha etmek değil, asayiş ve devletin emniyetini temin etmektir (Halaçoğlu, 2008: 71).

Halaçoğlu, Ermeni tehciri hadisesinin, BM sözleşmesinde yer alan tanımlamaya göre, soykırım kapsamına girip girmediğinin analiz edilmesi için, İkinci Cihan Harbi yıllarında, Almanların Yahudilere yaptıkları ile Osmanlı’nın Ermenileri sürmesi hadiselerin mukayese edilmesinde fayda olduğunu ifade etmektedir. Buna göre;

1. Osmanlı Devleti, Nazilerin uygulamalarının aksine, topraklarında yaşayan Ermenilerin tümünü değil, düşmanla işbirliği eden, isyan eden, belli bir bölgede meskûn olan Ermenileri sürgün etmiştir.
2. Anadolu’daki tüm Ermeniler Suriye’ye sürgün edilmemiş olup, daha az zararlı olanlar, yakın şehir ve kasabalara nefyedilmişlerdir.
3. Sürgün edilenler, yine bir Osmanlı toprağı olan Suriye’ye gönderilmiş, Nazilerin yaptığı gibi, evlere yapılan baskınlarla, apar topar, toplama kamplarına doldurulmamış, kendilerine on beş güne kadar hazırlık yapmaları için müsaade edilmiştir.
4. Göç esnasında devlet tarafından Ermenilere her türlü maddi destek sağlanmış, sağlık, beslenme ihtiyaçları genel bütçeden karşılanmıştır. Bir şehirde yaşayan tüm Ermeniler değil, sadece suça karışan, yaşlı ve hasta olmayan, yetim olmayan, Katolik ve Protestan ve Protestanlar dışındakilerle, asker ve sanatkâr olmayanlar sürgün edilmiştir.
5. Ermeni tehciri esnasında (1915) Osmanlı ordusunda halen Ermeni askerler bulunmaktadır.

6. Göçe tabi tutulanlar, Nazi toplama kamplarında ölüme terk edilmemiş, gönderildikleri yerlerde her türlü yeme, içme, barınma ihtiyaçlarını karşılanmış, kendilerine toprak tahsisi yapılmış, sanatkârlarla, ziraat ehline ihtiyaçları olan alet ve edevat temin edilmiştir.
7. Nazi kamplarının aksine, hasta göçmenler için hasta göçmenler için, gittikleri yerlerde hastaneler kurulmuş ve tedavileri yaptırılmıştır.
8. Kimsesiz çocuklar ve yetimler, yol şartlarından etkilenmesinler diye yetimhanelere ve bazı zengin ailelerin yanına yerleştirilmiştir. Bu yetimhaneler, 1917'den sonra Hristiyan misyonerlere devredilmiştir.
9. Aşiretlerin, eşkıyaları ve sivil halkın, muhacir Ermenilere karşı muhtemel saldırıları olabileceği düşünülerek, gerekli kolluk kuvvetleri görevlendirilmiş, görevini ihmal ya da suiistimal edenlerse divan-ı harplerde yargılanıp, türlü cezalara çarptırılmışlardır.
10. Zorunlu göçten kurtulmak için din değiştirenler de göçe tabi tutulmuşlar, geri dönüş kararnamesinden sonra bunların kendi dinlerine dönmelerine müsaade edilmiştir.
11. Savaş, yokluk, kıtlık, çekirge istilası gibi sebeplerle açlık tüm memlekette baş göstermiş, bunun telafisi için, Ermenilere yardım etmek isteyen milletlerarası yardım kuruluşlarına yardım için gerekli izinler verilmiştir.
12. Savaşın sona ermesinden sonra, 1918 senesinde, tehciye tabi tutulan Ermenilerin evlerine geri dönmesine müsaade edilmiştir. Ermeni Patrikhanesinin tespitlerine göre, geri dönenlerle, tehciye tabi tutulmayanların, Sevr öncesi sayısı 644.900 kadardır. Geri dönenlerin de her türlü işleri, yol harcamaları devlet tarafından karşılanmış ve kendilerine ait olan malları, iade edilmiştir (Halaçoğlu, 2008: 72-74).

Halaçoğlu'na göre, 1915 Ermeni tehciye hadisesi, çeşitli sebeplerle meydana gelen ölümlere rağmen, soykırım sözleşmesinde tanımını bulan şartları taşımamaktadır. Yukarıda yapılan izahlar tahtında, Ermeni tehciye, Nazi Almanyasının Yahudilere uyguladıklarıyla da hiçbir benzerlik göstermemektedir. Bu durumda, 1915'te cereyan eden olayların neden soykırım olarak tanımlandığı, üzerinde düşünülmesi gereken bir meseledir. 1944 senesinde, Almanya Nazilerinin Yahudilere yaptığı mezalim için kullanılmaya başlanan bir kelimenin, neden 1915'e indirgendiği sorusu da cevaplanmalıdır. Ayrıca, soykırım olduğunu iddia edenlerin, bugüne kadar "soykırım"ı ispat edecek ciddi bir belge veya bulgu sunamamış olmaları da göstermektedir ki, 1915 Ermeni tehciye bir etnik temizlik ya da soykırım değildir (Halaçoğlu, 2008: 74-75).

Halaçoğlu, belli kesimlerce ortaya atılan ve Talat Paşa'ya ait olduğu ileri sürülen yazıların da sahte olduğunu ifade etmektedir. Zira bu yazılar hem şekil ve hem de muhteva olarak yanlış bilgiler içermektedir. Talat Paşa'nın, sözde çektiği telgrafların muhatabı olan valilerin, o tarihte görevde olmadıkları, bu belgelerin mutad işlem kayıtlarının bulunmadığı, evrakların başında bulunması gereken Besmelenin bulunmadığı, hepsinden de öte, Talat Paşa'nın imzası olarak sunulan imzaların Talat Paşa'ya ait olmadığı, açıkça ortadadır ve ispat edilmiştir. Ayrıca, Talat Paşa'nın gerçek

imzası olan belgelerde, tehciye tabi tutulan Ermenilerin hayatlarının korunması konusunda ne kadar hassas olduğu açıkça görülmektedir. Ayrıca, Talat Paşa tarafından, Diyarbakır Valisine gönderilen telgrafta, Ermenileri katledin şeklinde bir ibare asla bulunmamaktadır. Ona göre, bu telgrafı anlayabilmek için Osmanlıca'yı ve Osmanlı belgelerinin dilini çok iyi bilmek gerekmektedir (Halaçoğlu, 2009: 107). Halaçoğlu'na göre, Ermeni iddiaları tamamen dayanaktan yoksundur (Halaçoğlu, 2009: 107). Ortaylı'ya göre de, Talat Paşa'nın soykırım emrini içeren telgrafının doğruluğu ispatlanmış değildir (Ortaylı, 2009: 110).

Türk Tarih Kurumu Eski Başkanı olan Halaçoğlu, açıkça dünya kamuoyuna bir çağrı yapmakta ve *"Ben diyorum ki, Türkiye, Birleşmiş Milletler nezdinde bir milletlerarası araştırma komisyonu kurulmasını teklif etsin. Herkes gelsin ve orada bu mesele konuşulsun"* (Halaçoğlu, 2009: 104) demektedir. Halaçoğlu'na göre, Ermeni meselesi, hukuki değil, siyasi bir meseledir. Ermeniler, böylesine bir karma komisyona gelip meseleyi tartışmak istememektedirler. Zira bu dudumda kendilerinin de soykırım konusunda tereddütleri varmış gibi algılanmalarından ve sonuçta tüm kazanımlarının heba olmasından çekinmektedirler. Ayrıca ellerinde hiçbir belge olmadığı gibi, bilgi bile bulunmamaktadır. Onlar, haliyle böyle bir komisyon teklifini kabul etmemektedirler (Halaçoğlu, 2009: 73).

Halaçoğlu'na göre, Ermeni iddialarını gündeme getiren batılı güçler, bu iddialarında samimi değildirler. Zira sadece balkanlardan Türkiye'ye göç eden Müslüman ve Türklerin sayısı 5,5 milyondur. Kafkasya'dan göç edenler ise 2,5 milyondur. Bunlar durdukları yerde yerlerini, yurtlarını bırakıp gelmiş değildirler. Rusya zulmünden kaçan Kırım Türkleri (Tatar), Ahıska Türkleri de aynı şekildedir. Batılı devletler bunları çok iyi bildikleri halde, özellikle Türkiye'nin AB'ne üyelik sürecinde, bu durumu, pazarlık olarak kullanmaktadırlar. Türk milletinin atalarına soykırım gibi bir suçu isnat etmeye kimsenin hakkı olmadığını söyleyen Halaçoğlu'na göre, asıl soykırıma tabi tutulan millet Türklerdir. 1915-20 arasında, Ermenilerce katledilen Müslümanların sayısı 530 bindir. Bunlar hastalıktan, yokluktan, soğuktan ölenler değil, bizzat ve fiilen Ermeniler tarafından katledilen Müslümanlardır ve isim isim kayıtları elimizdedir (Halaçoğlu, 2009: 74).

SONUÇ

Halaçoğlu'na göre, yüz yıla yakın bir zamandır, Ermeni diasporasının yürüttüğü etkili propaganda sebebiyle, bugün dünyada Ermeni soykırımı iddialarını kabul görmektedir. Buna karşılık, Türkiye'de yapılan tarih araştırmaları ve buna bağlı olarak sürdürülen bilgilendirme çalışmaları, olması gereken bir seviyede değildir. Bu gidişe göre, dünya kamuoyunun, yıllardır sürdürülen Ermeni diasporasının propagandası sonucunda, "soykırım yapıldığını" kabul etmesi ve hatta bazı ülkelerin tarih ders kitaplarına soykırımının girmiş olması, bu konunun daha uzun yıllar gündemde kalacağının en bariz göstergesidir. Ermeniler bu durumdan istifade etmekte ve sadece algı yönetimi ve propaganda yapılması suretiyle, dünya kamuoyunu kendi lehlerinde tutmaya devam etmekte, hakikatlerin ortaya çıkarılması için, ortaklaşa bir komisyon kurulması fikrine sıcak bakmamaktadırlar. Bu yüzden Sayın Recep Tayyip

Erdoğan'ın, her iki ülke tarihçilerince bu konunun araştırılması yönündeki teklifi ne yazık ki, Ermenilerce reddedilmektedir. Bu durumda yeni yöntemler belirlemekten başka çare kalmamaktadır (Halaçoğlu, 2008: 78).

Bugün Avrupa'nın en ileri demokratik ülkelerinden olan Fransa, İsviçre gibi memleketlerde, *"soykırım yapılmamıştır"* şeklinde bir ifade kullanmanın bile suç sayıldığını ifade eden Halaçoğlu, bu durumu demokrasi ve ifade özgürlüğü ile bağdaştıramadığını söylemektedir. Birbiri ardınca soykırım kararı alan Avrupa Parlamentolarına, TBMM tarafından, hangi bilimsel çalışma ya da mahkeme kararına istinaden böyle bir kararın alındığının sorulması gerektiğini söyleyen Halaçoğlu'na göre, bu iddialar haksızca, Türk milletini karalamaya yönelik iftiradan ibarettir (Halaçoğlu, 2008: 78).

Ortaylı'ya göre, İkinci Cihan Harbinde ağır soykırım yapmış olan Alman, Fransız ve Macar milletleri kendilerine has olan bu suçlarına ve cürümlerine, Türkiye'yi ortak yapmaya çalışmaktadırlar. Ermeniler de, Yahudiler gibi, davalarını beynelmilel statüde kabul ettirebileceklerine inanarak bu işe dört elle sarılmaktadırlar (Ortaylı, 2009: 111). Ona göre, hayat görüşlerini ve yaşam biçimlerini paylaşan iki kavmin (Türkler ve Ermeniler) arasında genosit uygulanacak bir münaferet ortamı yoktu. Hatta İttihat ve Terakki çevrelerinde bile tehcir kararını tasvip etmeyenler vardı. Ermenilerin zamansız ve yersiz olarak, nüfusça azınlıkta oldukları bir bölgede devlet kurma yoluna sapmış olmaları üzerine, harbin meydana getirdiği panik ortamı, istenmeyen olaylar zincirini meydana getirmiştir. bu böyle bilinmeli ve genosit iddiası her şeyden evvel halklar tarafından reddedilmelidir (Ortaylı, 2009: 113).

Halaçoğlu son olarak şunları ifade etmektedir: *"Birinci Cihan Harbi sırasında, her iki toplumun, savaş ortamı içinde birbirlerini katlettikleri, devlet tarafından plânlanmış bir katliamın olmadığı, hukuki anlamda olayların soykırım olarak tanımlanamayacağı, dünyanın pek çok bölgesinde olduğu gibi Osmanlı Devleti topraklarında da 1914-18 arasında, bütün toplum katmanlarının trajik olaylar yaşadığı, dolayısıyla savaş sırasında bütün dünya halklarının başına gelenlerin Ermenilerin, Türk ve Müslümanların da başına geldiği, her iki tarafın da büyük kayıplar verdiği, bu kayıplardan üzüntü duymamanın mümkün olmadığı ortadadır"*.

Halaçoğlu, sözlerini Sachar'ın 1969'da yayınlamış olduğu *"Ortadoğu'nun Doğuşu"* isimli eserinde yer alan şu ifadelerle tamamlamaktadır: *"Bütün o savaş yıllarında hiç kimsenin, Ermenilerin bile, Türkler kadar kanı akmamıştır. Artık savaş yılları sona ermiştir."* (Halaçoğlu, 2008: 80).

Mütareke döneminin sadrazamı olan Ahmet İzzet Paşa, Feryadım isimli eserinde Ermeni tehcirini uzunca tahlil etmiştir. Ona göre, Ermeni tehciri konusunda mesuliyetler şu şekilde paylaştırılmalıdır;

1. Ermenilerin, ayaklanma ve isyanda devam edecekleri ortaya çıktığından, hükümet için göçe zorlamak kaçınılmaz olmuştur. Bu tedbirin geniş bir arazi parçasına yayılmasının sebebi de, o gün devletin çepi çevre etrafının tehdit altında bulunmasıdır.

2. Göç yalnızca eli silah tutanlara ve kötülüğe alet olabilecek olanlara uygulanmalıydı. İhtiyar, kadın ve çocuklar bu işlemde muaf tutulmalıydılar. Bunlardan eşkiyaya yataklık yapma potansiyeli taşıyanlar göçe zorlanmayıp, yakın muhitlerde gözetim altında tutulabilirlerdi. İşin böyle yapılmayıp, göçün ailelere teşmil edilmesi bir hata ve kabahattir.
3. Bütün devlet memurlarını, Ermenileri öldürmekle lekelemek doğru değildir. Söz gelimi göçe onay vermediği için memuriyetten ayrılan Bekir Sami ve Celal Beyler bu duruma misaldirler.
4. Müslüman ahalinin, bir kısmı istisna tutulmak şartıyla, değil itham edilmesi, hatalı bulunması bile doğru değildir. Saldırıya uğrayan Müslüman ahalinin, nefsi müdafaada bulunması gayet tabidir. Ermenilerin saldırmadığı yerlerde, Müslüman ahalinin, Ermenileri himaye ettiğine, saklayıp, gizlediğine şahit olduğunu söyleyen Ahmet İzzet Paşa, Müslümanlarca gizlenen Ermenilerin, fırtına geçtikten sonra ortaya çıkarıldıklarını ifade etmektedir.
5. Asıl sorumluluk, Müslüman ahaliye değil, hatta sebep ve saldırgan olan Ermenilere de değil, insanları yobazca, bağnazca katle teşvik eden siyasetçi ve din adamlarına aittir. Bunlar Antranik gibi zalimlerdir (Ahmet İzzet Paşa, 2017: I/226-228)

Bibliyografya

1. Arşiv Belgeleri

- COA, HR. SYS, 2876/2. (19 Ocak 1919 Tarihli Belge).
- COA, DH. ŞFR, 52/96-97-98.
- COA, MV, 198/24. (30 Mayıs 1915 Tarihli Meclis-i Vükela Kararı).
- COA, DH. ŞFR, 54/170.
- COA, DH. ŞFR, 58/2.
- COA, DH. ŞFR., 53/201.
- COA, DH. ŞFR., 55/292.
- COA, BEO, 341055.
- COA, DH. ŞFR, 94/231.
- COA. DH. ŞFR, 53/4.,
- COA. DH. ŞFR, 54-A/272. (3 Ağustos 1915 Tarihli Belge).
- COA. DH. ŞFR, 55/20. (15 Ağustos 1915 Tarihli Belge).
- COA. DH. ŞFR, 55/42. (17 Ağustos 1915 Tarihli Belge).
- COA. DH. ŞFR, 56/77. (18-19 Eylül 1915 Tarihli Belge).
- COA. DH. ŞFR, 56/27. (15 Eylül 1915 Tarihli Belge).
- COA. DH. ŞFR, 55/292. (29 Ağustos 1915 Tarihli Belge).

COA. DH. ŞFR, 55/19. (15 Ağustos 1915 Tarihli Belge).

COA. DH. ŞFR, 55/18. (15 Ağustos 1915 Tarihli Belge).

COA. HR. SYS, 2569/2-56,57. (19 Şubat 1919 Tarihli Belge).

COA, DH. ŞFR, 54/10.

COA, DH. ŞFR, 53/200.

COA, BEO, 341055.

COA, DH. ŞFR, 56/179.

2. Kitaplar

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1972, c. IV.

Halaçoğlu, Yusuf, *Sürgünden Soykırıma Ermeni İddiaları*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2008.

Halaçoğlu, Yusuf, *Tarih Gelecektir*, Babıali Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Ortaylı, İlber, *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Ortaylı, İlber, *Osmanlı Barışı*, Ufuk Kitap, İstanbul, 2004.

Ortaylı, İlber, *Tarihin Işığında*, Profil Yayıncılık, İstanbul, 2009.

Öztuna, Yılmaz, *Osmanlı Devleti Tarihi*, FFK Yayını, İstanbul, 1986, c. I.

Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2017, c. I.

3. İnternet Yazıları

<http://www.hurriyet.com.tr/tehcir-edilen-ermeniler-924-bin-158-kisiydi-315009>
(E.T. 01 Haziran 2019)

Yılmaz Altunsoy*

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

orcid.org/0000-0001-8935-9703

*Yazışma adresi. Email: yilmazaltunsoy42@gmail.com